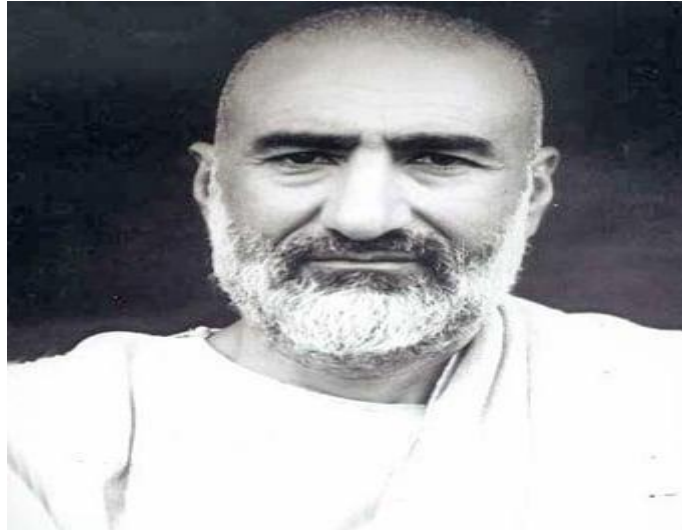

ليکونکو: پاول فيتس گيرالد (Paul Fitzgerald) او اليزابث گولډ (Elizabeth Gould).
منبع او دخپريدو نيټه: گلوبال ريسرچ (2022-10-11).
ژباړونکی: پوهندوی دوکتور سيدحسام (مل).

د برتانوي استعمار د وحشت پروړاندې د افغانستان د پاچا خان د سولې د غورځنگ مقاومت

Resistance to British Colonial Brutality : Bhadshah Khan's Afghan Peace Movement

آيا پښتون د ميني اود تعقل منونکي نه دي؟ هغه به له تاسو سره
دوزخ ته هم ځي چيري که تاسو دهغه زړه وگټي يا په لاس راوړي،
مگر تاسو نشي کولي چي هغه حتي دی ته مجبور کړي چي جنت ته
لاړ شي: **پاچا خان**

که نن څوک د سياسي جبر په وړاندې د عدم تشدد د مقاومت له اصل سره تړلي تاريخي شخصيت
نوم واخلي، نو دا به د هند **موهنداس گاندي** وي. **گاندي** د برتانوي استعمار څخه د هند د آزادولو لپاره
په خپله مبارزه کې د عدم تشدد د مقاومت مفکوره په حقيقت کې تعريف کړه. مگر په 1929 کې، په
نږدې افغانستان کې يو پښتون قومي مشر **پاچا خان** - چې د گاندي يو ملگري دی - د خدای خدمتگار -
ياد خدای خدمتگار په نوم د افغانستان د داخلي عدم تشدد د غورځنگ په پرانيستلو سره يو مهم متحد
شو. څرنگه چې **پاچا خان** پوه شو چې خدای هېڅ خدمت ته اړتيا نلري نو پريکړه يې وکړه چې د
خدای په خدمت کولو سره به دوی په حقيقت کې د انساني خدمت کوي او د خپل لرغوني پښتني
قبيلوي قانون څخه د تاوتریخوالي د ليرې کولو لپاره يې پيل وکړ. د پښتونولي په نوم پېژندل شوي،

افغانانو د زریزې راهیسی د کود[د سیگنالونو یا سمبولونو سیستم] د پراخو قوانینو سره سم ژوند کاوه او تر نن ورځې پورې یې خپل ژوند ته دوام ورکوي.

پښتونولي د ټولني لخوا د منلو وړ مشرتا به شورا د جوړولو سربیره، د میلمه پالني لپاره منا سب چلند او همدارنگه د ټولو لپاره د امنیت د رامینځته کولو څه چې اړین دي په شمول ددې چې دغچ یا د انتقام د عمل د ترسره کولو ځای اوزمان چې څنگه او کله د منلو وړ وی ایجاد اورا مینځته کړ.

په ۱۸۴۸ کال کې د هندوکش د غرونو په ختیځ کې د افغانستان د قبایلي سیمو د برتانیې له استعمار وروسته، دغه د پښتونولي اساسات یا اصول د بریتانیا د نوی استعمار یې ځواکونو په واسطه سره په تند ریجی بڼه بدله یا په بل رنگ و اړول شول - افغانی یا پښتنه ټولنه لا دمخه په دې دلیل چې دخپل اوږد مهاله انتقامی قتل د ترسره کولو یا د منلو لپاره ټولنیز ریفورم یا سمون ته سترگی په لاره یا هغه ته احتیاج لرل دغچ اخیستو تلوار نه کول، خو انگریزانو ددې لپاره چې دغه هیواد ترخپل کنترول او ادارې لاندې راولي نو ددی هدف لپاره په دې ټولنه کې د یو وړي اشرافی ځمکی لرونکي خاوندانود طبقې په رامینځته کولو لاس پورې کړ تر څو چې په دی هیواد کې د دایمی غچ اخیسنی په دوام سره د وینی حمام را مینځته کړي .

د امستردام پوهنتون د ډاکټر **سروتی بالا** (Sruti Bala) په وینا :

« د قبایلو د دودیز واک له کمید و سره، دا حاکمه اشرافیه طبقه په تدریج سره د ځواکمنو ځمکوالانو د بوی ډلې په توگه راڅرگنده شوه چې یو د بل تر منځ یې جگړه کوله او د قبیلو ترمنځ یې رقابت یا د بنمې یې زیاتول یعنی چې هغوی د تنبهي یا جزایي سلوک په وړاندې کولو یا په کار وړلو سره دخپل د برلاسی اود کنترول ساحه پراخه کړل لکه د مجرم نقدی جریمه کول، یا له هغه څخه مالیه اخیستل او حتی دهغه بی موجب بندی کول هغه د یرغل یا د جزا ورکولو نوی را مینځته شوی فرهنگ یا سلوک وه چې دهغه سلوک په پلي کولو سره موجوده را مینځته کړ شوی ستونزی یا منازعی حل وفصل کول »

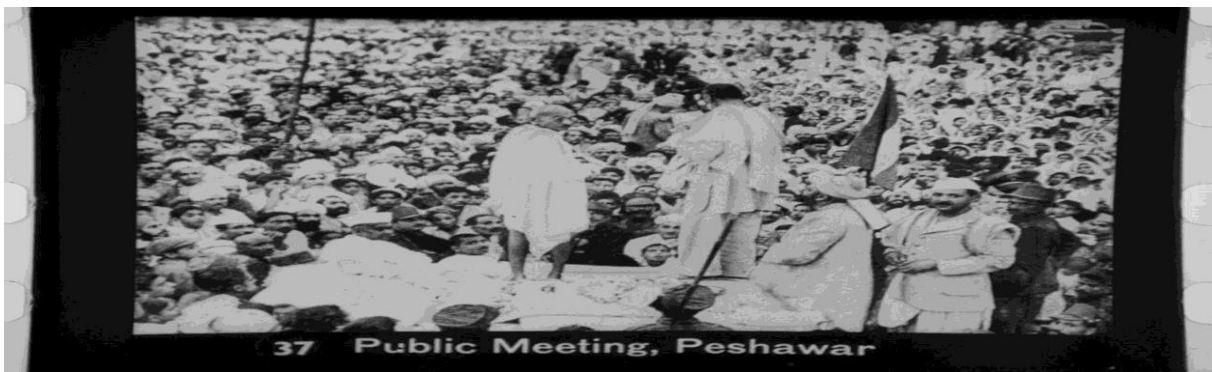
د **بالا** (Sruti Bala) په وینا "دا دقومي شوراگانو د دود یز تمرکز په پرتله د شخړو اود توروونو د محدودولو او پرته له سزا څخه د شخړو حلولو په اړه یو لوی بدلون و". د 1872 د سرحدی جرمونو مقرراتو قانون د محاکمې او قانوني ملاتړ پرته د مجازاتو او ډله ایزو نیوکو په تصویبولو سره وضعیت نور هم خراب کړ او د توکمیزو پښتنو په آزاده غونډه یې سخت بند یزونه ولگول د سرحدی جرمونو مقررات د برتانوي هند د بلې هرې برخې په پرتله د پښتنو په سیمو کې خورا سخت وو او په مستقیم ډول د مدني آزادیو محدودیتونه د **بالا** په وینا، "د مدني او بنسټیزو بشري حقونو سرغړونې په سیمه کې د روسیې د تیري او پوځي پرمختگونو په وړاندې د دفاعي کرښې په توگه د لویدیځ سرحد دکنترول لپاره د بنکاره اړتیا له مخې مشروع شوي وو [یا په دري متن سره: به **گفته بالا**، «نقض حقوق مدني و اولیه بشر با نیاز آشکار به کنترل مرزهای غربی به عنوان خط دفاعی در برابر تجاوزات روسیه و پیشروی های نظامی در منطقه مشروعیت یافت [او البته دا د شوروي د کمونیزم له گواښ څخه ډیر وخت مخکې و.

د منځنی اسیا د کنترول لپاره له روسیې سره د برتانیې سیالي د نولسمې پېړۍ د امپریالیزم مرکزي ځانگړنه وه چې د سترې لوبې (بازی بزرگ) په نوم یادېږي. چې د وخت په تیرید و سره یو نازک انډول ته ورسید او افغانستان د امپراتوریو ترمنځ د بفر دولت په توگه وکارول شومگر البته د انگریزانو لخوا د پښتنو قومونوله ظالمانه فشار څخه پرته یعنی چې پرافغانانو باندې انگریزانو خپل فشار کم نکړل .

د عدم تشدد لپاره د **پاچا خان** غوښتنه د ډیرو پښتنو لخواه د ژورو ریښو ټولنیزو ستونزو د حل لپاره د یوې لارې په توګه ومنل شوه پداسې حال کې چې په ورته وخت کې د برتانوي واک کمزوری کول. که څه هم د اردو په څیر تنظیم شوی، د هغه ګمارونکو ژمنه وکړه چې تاوتریخوالی پرېږدي او هیڅکله به د وسلو سره لاس وانخلي یعنی چې دوسلې څخه کار وانخلي. د وخت په تېرېدو سره د خدایي خدمتګار غورځنګ د ټولنیزو او فرهنګي اصلاحاتو د رامنځته کولو لپاره یوه تعلیمي شبکه جوړه کړه چې د غچ او غچ اخستلو او د عدم تشدد د پرمختګ په لور د تګ لپاره اړین دي.

دې شبکې د ټولو لپاره د زده کړې په تمرکز کولو، شعر، موسیقۍ او ادبیاتو ته د بیان د لارو په توګه هڅولو سره ټولني ته خدمت وکړ چې د تاوتریخوالی د ریښو په له منځه وړلو کې مرسته وکړي چې د برتا نوي واکمنۍ پر مهال د پښتنو په منځ کې معمول شوي.

د خدايي خدمتګار د عدم تشدد بنسټ نه یوازې دا چې د قومي شخړو له امله رامنځته شوي ناندولۍ ته د پای ټکی کېښودل شو، بلکې افغانان یې د عدم تشدد تر یو واحد پلاټفورم لاندې راوستل چې بالاخره یې د انګریزي امپراطورۍ د طرحو پر وړاندې د پښتنو د یوه پیاوړي متحد جبهې په وړاندې کولو کې مرسته وکړه.

خان په 1938 کې د مهاتما ګاندي سره په پېښور کې د خپلواکۍ په یوه لاریون کې (د عامه ډومین لاندې جواز لرونکی)

خان د هند د ملي کانګرس یو فعال غړی، د کانګریس د سرحدي صوبې د څپرکي مشر او د **ګاندي** نږدې ملګری و او کله چې دوی په لومړي ځل ولیدل نو له **ګاندي** څخه یې د هغه څه په اړه پوښتنه وکړه چې هغه یې څوړولی و. هغه وویل: "تاسو له ډیرې مودې راهیسې په هند کې د عدم تشدد د تبلیغ کوئ". مګر ما لږ وخت وړاندې پښتنو ته د عدم تشدد درس ورکول پیل کړل، خو داسې ښکارېده چې پښتنو د عدم تشدد د مفکوره د هند یا نو په پرتله ډیره چټکه او غوره کړې ده. تاسو دا څنګه تشریح کوئ؟" **ګاندي** ځواب ورکړ: "عدم تشدد د بزدلانو لپاره نه دی دا د زړورو او زړورو لپاره دی او د پښتنو زړورو او زړورو دی له همدې امله پښتانه وکولای شول چې له عدم تشدد د پاتې شي».

تاسی کولی شی دزیاتو معلوماتو دترلاسه کولو لپاره ددی لاندی مقالی په لوستلو سره خپل پوهاوی زیات کړی: **ګاندي ستراتیژي: د حقیقت، قربانی، عدم تشدد او پیوستون ترکیب په عصري شرایطو کې د ستونزو د حل لپاره ځانګړی منتر د پروفیسور سنندا شرما لخوا نړیواله څیړنه، د جنوري 30، 2021، mkgandhi.org** او نړیوال څیړنه [mkgandhi.org](https://www.mkgandhi.org) **Gandhian Strategy: Combination of Truth, Sacrifice, Non-Violence and Solidarity**

د **پاچا خان** پوښتنې ته د **ګاندي** ځواب د خدای خدمتګار په سمه توګه تعریف کړ، خو د پښتنو د عدم تشدد د غورځنګ ریښتیني پوهه یوازې له هغه ځایه پیل کېږي.

دخان خدای خدمتګار غورځنګ پلویان (c.1947-) د عامه ډومین لاندې جواز لرونکی

(د **پاچا خان** د خدایي خدمتګار ځواک او د هغې فلسفې د افغانستان د پښتونولي قانون او په هند کې د برتانوي امپراتورۍ د واکمنۍ نه زیات ننگونه وکړه. **پاچا خان** هغه نظر هم ننګولی چې د بیرو غربي مستشرقینو له خوا څرګند شوی چې د هغه حرکت یوازې یو تخریب و.

لکه څنګه چې مور د خپل کتاب په لیکلو کې وموندله چې د غیرمړی تاریخ: د افغانستان ناخبره کیسه ده، د ختیځ پوهانو د **ماين (Mine)** ساحې له لارې د افغان کلتور یو مستند انځور ترلاسه کول کوم سادګر نه دی د سولې او بدلون په ژورنال کې د **سروتي بالا** د 2013 مقاله په ګوته کوي چې د افغان عدم تشدد د غورځنګ په اړه د هر څه تبصرې او مطالعات "یو له بل سره تړلي ستونزې" دي چې دا ناشوني کوي چې د **پاچا خان** غورځنګ صادقانه پوهاوی ته نږدې شي.

د پښتنو کلتوري سټېریوټایپ کول، د غیر متشدد د مقاومت د عملونو لپیل کول یوازې د طبیعي تاوتریخوالي کلتور یو ناپاک پړاو او د غورځنګ د اصلي افغاني ریښو څخه انکار یوازې پیل دی په دې کې یو فکري تعصب هم شامل دی چې د **ګاندي** د هندو عدم تشدد د غورځنګ د اشرافي نظریاتو ته د مسلمان خدایي خدمتګار په ریښتیني عملونو او عملونو کې امتیاز ورکوي.

دافغان عدم تشدد دله غورځنګ سره ناوړه چلند ددې غورځنګ په پرتله د غربي اکاډمیکانو تعصبات ډیر په ګوته کوي او د **سروتي بالا** په وینا په تاریخ کې خپل ځای په بشپړ ډول پټ کړی دی. هغه لیکي: "

هغه ټولنیز او سیاسي حرکت چې دا سازمان یې مشري کوي په حقیقت کې په شلمه پېړۍ کې د عدم تشدد د عمل یو له خورا لږ پیژندل شوي او خورا غلط فهم مثال دی. د پراخي څیړني نشتوالی تر یوې اندازې پورې د استعمار په دوره کې د مهمو ارشیف موادو په سیستماتیک وېجاړولو پورې تړلی دی، او همدارنګه د پاکستانی چارواکو لخوا د خپلواکۍ وروسته "

ولي **دموهنداس گاندي** د عدم تشدد د غورځنگ د لوبديځ لخوا په رسميت پېژندنه او نړيوال شهرت ترلاسه كړ؟ په داسې حال كې چې د پښتون خدای خدمتگار تحريك او مشر يې **پاچا خان** تر فشار لاندې ونيول شو، زنداني شو او بالاخره غير قانوني اعلان شو؟ ايا د افغان عدم تشدد د تحريك بايد يوازې د يو تحريف په توگه رد شي لکه څنگه چې منتقد يې وايي، يا دا چې د پښتنو له خوا د داخلي قبيلوي اصلاحاتو او ريښتيني عدم تشدد په وړاندې د **پاچا خان** ژمنتيا هغه څه وچې د برتانوي امپراتورۍ وېره وه چې بنيادي لوبه بدله كړي. نو، په خپل واک كې يې هر څه وكړل چې دا د خلكو له حافظې څخه حذف كړي او داسې بنيادي چې دا هيڅكله شتون نلري .

ډاکټر سروتي بالا د **پاچا خان** او د خدایي خدمتگار د خپلو په اړه ځينې اشارې وړاندې کوي.

پاچا خان په نسبي توگه د يوې بني ځمکې لرونکې کورنۍ سره تړاو درلود. د **گاندي** يا **نهر** په څير، هغه نه د لويديځ زده کړې سړی و او نه يو تکړه ليکوال. هغه ليکي. "په حقيقت کې، هغه د "پير لوی خا موش سړی" په توگه بيان شوی و، يو ملتپال مشر چې 98 کاله يې ژوند کړی، چې دريمه برخه يې په زندان کې تيره شوې، په افسانه او افسانه کې ډوب دی".

خان د خپل سياسي فعاليتونو او د مدني نافرمانۍ په کړنو کې د بنکيلتيا له امله د خپل ژوند نږدې دېرش کاله په زندان کې تير کړل. انگریزانو او وروسته د پاکستان حکومت په منظم ډول د تحریک زياتره اسناد او مادي ريكارډونه په کورونو باندې په چاپو اچولو سره له منځه يوړل او د خدایي خدمتگار د لاسونو څخه نيولې تر يونيفورمونو او بېرغونو پورې د غورځنگ د ژورناليزم نقلونه يې ضبط کړل .»

د **پاچا خان** سره چلند د انگریزي استعمار د وحشت يوه ستره بيلگه وه چې په افغاني ټولنه کې يې داسې نښه پرېښوده چې تر نن ورځې پورې پاتې ده. خو لکه څنگه چې **سروتي بالا** په گوته کوي، پرته له دې چې د پښتنو د تاريخ دغه اړخونه په پام کې ونيول شي، دا اسانه ده چې د پښتنو کلتور ته د تعصب په توگه د هغه ختيځ په توگه وگورو چې په داخلي توگه د وحشت او انتقام ارزښت لري.

انځور: **پاچا خان** د **مهاتما گاندي** سره انځور شوی (c. 1940s) د عامه ډومين لاندې جواز لري)

د **بالا** په وينا، هندي ملتپالني هم د وحشي پښتون د انځور په دوام کې مهم رول لوبولی، په داسې حال کې چې هيڅکله يې د پښتنو د نژاد پرست داستان په دوام کې خپل رول نه مني او نه يې يادوي. د بېلگې په توگه، د هند بورژوازي د سرحدي ولايت په جوړښتي او اداري تاوتریخوالي کې د گډون لپاره پوره چمتووالی درلود او له انگریزانو څخه د گټو د ترلاسه کولو په لټه کې وو .

او بیا داته پښتانه د خپلو امپراتوریو د خدمت له لارې د داستان سره ځان شریکوي. انگریزانو د پښتنو پر ولایتونو د بډایه او با نفوذه جايدادونو له لارې حکومت کاوه. **بالا** لیکي. "د برتانوي هند په اردو کې یو له خورا معتبرو قطعاتو څخه چې په 1847 کې تا سیس شوی د لارښود قول اردو وه چې د پام وړ پښتانه شتون درلود. په دې توګه د خدایي خدمتګار ډېر فعاليتونه له انگریزانو سره د پښتنو د همکارۍ پر ضد او په مستقیم ډول د انگریزانو د استعماري قوانینو پر ضد وبلل شول

بیا هم پرته له استثنا څخه، پخوانی سټیریوټایپ حاکمیت ته دوام ورکوي. د خدایي خدمتګار په اړه هر تاریخي لیکنه تل د پښتني کلتور د تاوتریخوالی او غچ اخیستونکي په توګه په ګوته کولو پیل کوي، د دې پر ځای چې د تمدنونو تر منځ د پولو په اوږدو کې د هغه کلتور په توګه انځور کړي چې د خپل بقا لپاره دوامداره ګواښ سره مخ او د ځان دفاع ته اړ ایستل کېږي... دا ولې؟

بیا د بالا په وینا،

"د خدایي خدمتګار کمپونو ته د **ګاندي** د سفرونو په ترڅ کې پښتنو ته د **ګاندي** وینا د پښتنو د عدم تشدد په اړه ښکاره بې باوري په ګوته کوي چې د تېټي طبقې خدمتګار سرتیرو د عدم تشدد او د عدم تشدد د لور ایډیالوژۍ په منلو کې د پاتې راتلو شک هم موندلی شي. پښتنو په اړه د هغه په نظر کې د مسلمان ضد سپکاوی «.

نو د عدم تشدد په وړاندې د خدایي خدمتګار د ژمنې د ښکاره ثبوت سره سره، د **غفار خان** غورځنګ د مسلمانانو ارزښتونو په اړه د **ګاندي** شخصي بې اعتمادۍ او په ځانګړې توګه د هغه د طبقاتي تعصبونو سره مخ شو.

بالا لیکي: "د خدایي خدمتګار لپاره" عدم تشدد د انفرادي روح لټون او لاسته راوړنې مسله نه وه بلکه د ټولې ټولنې لپاره یو اصول و چې ټولیز هڅو ته اړتیا لري له همدې امله زه په دې باور یم چې د عدم تشدد د پښتني تفسیر د **ګاندي** له انفرادي چلند څخه خورا توپیر لري.

او په دې توګه د عدم تشدد د د افغان او هندي مفکورې تر منځ ژور توپیر او ښایي د سولې د خوځښت په توګه د دوی د بریا یا ناکامۍ کلیدي یا ګنجي وي. د **بالا** په وینا، **خان** عموماً د **ګاندي** په سیوري کې ځای پر ځای شوی، چې ډیری وختونه د هغه شاګرد یا حتی د سرحدی ګاندي په توګه هم د سرپرست په توګه پیژندل کېږي. دوی ښه ملګري وو، د مدني نافرمانۍ په اړه یې ورته نظرونه شریک کړل، د پام وړ وخت یې په ګډه کار کاوه او یو بل ته یې درناوی کاوه. مګر، د یو حرکت په توګه د خدمت کولو په برخه کې چې د سولې لپاره ایډیالونه نړیوال کېدلی شي، داسې بریښي چې دا د لوید یخ د لوړو طبقو اشرافو ته د **ګاندي** غوښتنه وه چې هغه یې بریالیتوب ترلاسه کړ که څه هم **پاچا خان** به د یو ډیر حقیقي، عمدي اتل په توګه خدمت کړی وي. د داسې نړۍ لپاره چې د سولې لپاره د کار وړ ټولنې پر بنسټ فورمولونو ته سخته اړتیا لري.

بیا هم تر ډیره حده د **ګاندي** له امله، د **پاچا خان** غورځنګ د هغه د ایډیالوژۍ د نقل کولو لپاره یوازې د یوې کمزورې ولایتي هڅې په توګه لیدل کېږي، نه د هغه د خپلو ځانګړتیاو سره د اصلي ځایي حرکت په توګه.

د خدایي خدمتګار د روزنې او روزنې کمپونو ته د خپلو لیدنو په ترڅ کې، **ګاندي** تینګار وکړ چې خپل شخصي نظرونه لکه سبزیجات، روژه، او د لاسي کڅوړې (خادي) د دوی د ټولنیزو اصلاحاتو په فعالیتونو کې شامل کړي ترڅو هغه څه رامینځته کړي چې هغه باور لري "ریښتیا" د خدایي خدمتګار

په عسکرو کې د عدم تشد د احساس. خو د دې لپاره چې گاندي د پښتنو د عدم تشد د پاکوالي لپاره خپل ځانگړي شخصي مذهبي غوره توبونه په گوته کړي، هغه د کلتوري خوځښت له ډگره خپله فلسفه له مینځه یوسي او په کلکه یې د شخصیت کلتور په ډگر کې ځای په ځای کړي.

د **بالا** په وینا، د **خان** په ژوندلیک کې حوالې ښيي چې د لیبرال لور ذات هندوانو احساساتو ته د پښتني دودونو د خوښې وړ کولو لپاره دا ډول مشنري هڅې اکثراً د نرمې توکي سره مخ شوي. د خدایي خدمتگار یو مشر یادونه وکړه چې هغه د **گاندي** په آشرمونو کې د سبزیجاتو د خوړو په خوړلو هڅې اعتراض نه لري، خو کاش چې **گانديان** په خپله سرحدي ولایت ته د راتگ پر مهال دومره مغروره نه وي خو بیا هم، د **گاندي** د اخلاقي برتری احساس د خندا وړ خبره نه وه کله چې دا د برتانوي واکمنی لاندې د پښتنو حالت ته راغله. د **1938** اکتوبر په یوه وینا کې د خدای خدمتگار رتبی او فایل غړو ته **گاندي** په ښکاره اعلان وکړ چې د سولې لپاره د پښتنو ژمنې نیمگړې دي. هغه بیا دې مفکورې ته اشاره وکړه چې پښتانه - چې ژوند یې دومره ارزانه دی او یو انسان به یې وژلی وي پرته له دې چې دوی به یو پسه یا چرگه ووژني، د یو سړي په داوطلبی کې کولی شي خپلې وسلې کېږدي او ومني. عدم تشد د - د یوې افسانې په توگه

گاندي له عام افغان سړي او ښځې څخه خپل جلاوالی، بې ځمکې او بې ځمکې د خپلو ویناوو نښه گرځولي. نن یې لوستل د پښتنو د ژوند تفصیل، تاریخ او شرایطو ته د توکمپالنې حساسیت او له پامه غورځولو او تعصب سره خیا نیت کوي چې په سیستماتیک ډول د ډیری اوسني لور ذهن خو ناکامو ټولنیزو تجربو ته لیردول شوي. د پښتنو د قبا یلي اصولو د پراخ سیستم لپاره چې د پښتونولي په نوم پیژندل کېږي د **گاندي** بې احترامی ستونزمنه ده. لا تر اوسه لا ستونزمنه خبره دا ده چې څو نسلونو تاریخ پوهانو او ژورنالستانو د **گاندي** پښتون سترپوتائپ ته د پای په سترگه کتلي دي او د خدای خدمتگار تاریخ ته ټول دي. بدشیر خان تر بل هر چا ډیر د افغاني ټولني په شرایطو کې د تاوتریخوالي منلو ته د یو مستند سولې حرکت د رامنځته کولو لپاره د شرط په توگه د جلا کولو او غیر مشروع کولو اړتیا درک کړه. دا هغه ماډل دی چې **دپا چا خان** څخه الهام اخیستی دی چې باید د نړیوال خوځښت راتلونکی مرحله جوړه کړي چې د اشرافو هڅونه لیري کړي او د خلکو په لاسونو کې یې ځای په ځای کړي. او یوازې د دې کولو سره کولی شي د سولې ریښتیني حرکت پرمخ بوځي.

ددې مقالې د لیکوالانو په اړه څو کرښې:

پا ول فیتز جیرالد او الیزابیت گولډ د غیر مرئی تاریخ لیکوالان دي: د افغانستان د بې خبری کیسه، د ښار څراغونو لخوا خپره شوي (2009)، د صفر څخه تیریدل د افپاک جنگ د امریکایی امپراتوری په بدل کې، د ښار رڼا (2011) لخوا خپور شوی. د دوی ناول *The Voice*، په 2001 کې خپور شو. د دوی یادښت، *The Valediction Three Nights of Desmond Book 1* د TrineDay (2021) لخوا او د *Valediction Resurrection Book 2* د TrineDay (2022) لخوا خپور شو. د لارښوونو لپاره لیدنه وکړئ *invisiblehistory*, *grailwerk* او *valediction.net*

----- په درناوي «12-10-2022»